

EGY BUDAVÁRI POLGÁRHÁZ TÖRTÉNETE

BUDAPEST, I. KERÜLET, TÁNCICS MIHÁLY UTCA 27.

A budai Várnegyed északi végén a Bécsi Kapu térre nyíló ablakokkal áll a budavári polgárváros egyik legérdekesebb lakóháza. A középkorban épült, majd többször átalakított, kisméretű ház egyszerű külseje és földszinti bolthelyisége máig megőrizte történelmi hangulatát és patináját. Tulajdonosai iparosok, kereskedők majd az ország ünnepelt színésznője Márkus Emília volt.

A Táncsics Mihály utca 27. egyemeletes lakóház a Budai Várnegyed északi végén. U-alakú beépítésű, keskeny telken áll a Bécsi Kapu tér és a Táncsics Mihály utca találkozásánál. Barokk stílusban helyreállított főhomlokzata az utcára néz, a keleti

1. Az épület
külső homlokzata.
Bakos Margit fotója

hátsó része pedig a Babits sétányra nyúlik ki. A magas tetős épület alaprajzát többszöri hozzáépítéssel és udvari szárny beiktatásával módosították. A házon belül szintugrasok és szinteltolódások figyelhetők meg.¹

Az épület háromtengelyes főhomlokzatát főpárkány és övpárkány tagolja, emeleti ablakai sima keretezésűek. Földszintje jobb szélső tengelyében kosárirves kapu nyílik, barokk kőkerettel és klasszicista szárnyakkal.

A ház keskeny, hosszú kapualjának utcai felét középkori dongaboltozat fedi, oldalait elfalazott középkori téglaboltövek tagolják. A kaput az udvar felé a 18. században barokk keresztboltozattal hosszabbították meg.² A bejárat északi oldalán kétkarú, áttört orsófalú lépcsőház vezet fel az emeletre, mellette pedig egyszerű beton lépcsősoron juthatunk a kétszintes pince felső részébe. A kapualjtól északra középkori dongaboltozatos üzlethelyiség helyezkedik el. E mögött van a barokk lépcsőház, majd annak folytatásában még két barokk dongaboltozatú helyiség található. A telek hátsó, Babits sétány felőli részén egy belső lépcsőházas, három szintes lakosztály van. A

2. A Babits sétány felőli homlokzat 1964. Budapest Főváros Levéltára

második világháború után teljesen újjáépített lakószárny első emeleti homlokzatán erkély nyílik a keskeny, kisméretű előkertre.³

A Táncsics Mihály utca 27. számú épület különlegessége, hogy keskeny kapualjának déli részéből lépcsősor vezet fel a szomszédos 25. számú ház emeleti lakásába. A ház homlokzatán, a kapu északi oldalán emléktábla olvasható:

„E házban született Martin Lajos (1827–1897) matematikus, a rakéte technika, a gépi repülés, a vízgépészet és az öntözés gépesítésének nagy magyar úttörője, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a Kolozsvári Egyetem tanára. Emlékére állította: a Közlekedési Múzeum, a Magyar Vízügyi Múzeum és Budapest Főváros Tanácsa, 1977.”

A TÁNCICS MIHÁLY UTCA 27. KÖZÉPKORI HELYRAJZA

A ház a középkori Buda egyik legforgalmasabb helyén a Szombatpiac keleti sarkán, a Szombat- (Bécsi) kapu közelében épült.⁴ A Szombatpiac a mai Várnegyed északi részén helyezkedett el, a középkorban Szombathelynek nevezett területen. E terület felölelte a város teljes északi részét az ÉNy-i saroktól egészen a mai Táncsics Mihály utca 9. alatt található Régi királyi házig.⁵ Az innen északi irányba futó utcaszakaszt Szombat-, majd később Zsidó utcának nevezték a források.⁶ Az egykori sziklafelszín szintviszonyai szerint az utca lejtős, 1. számú telke 3,25 méterrel magasabban található, mint a 27-es számú.⁷

A tatárjárás után megalapított Budát a Vár-hegy peremére épített városfallyal vették körbe, melyet tornyokkal erősítettek meg.⁸ A keleti oldalon, a Táncsics Mihály utca 23. alatt korábban előkerült torony⁹ mellett a közelmúlt régészeti kutatásai további három tornyot tártak fel a 13. századi erődítés északi szakaszából.¹⁰ A mai Táncsics Mihály utca 9. számú telek, melyet magna curia regisnek is neveznek a források az első budai királyi szálláshely volt. 1381-ben az épületet Nagy Lajos király a budaszentlőrinci pálos kolostornak adományozta.¹¹ Valószínűleg ez az épület túl nagy lehetett a pálosoknak, ezért 1416-ban elcserélték azt Hermann cillei és zagorjei gróffal, akinek háza a mai Fortuna utca 4. számú telekre lokalizálható.¹² A környék másik fontos intézménye a Táncsics M. u. 23. szám alatt előkerült, 1461-ben épített zsinagóga volt.¹³ Buda zsidó lakossága eredetileg a Vár-hegy déli részén élt,¹⁴ ahonnan a 15. században költöztek át erre a területre.¹⁵ A mai Táncsics M. utca északi szakaszát ettől fogva Zsidó utcának nevezték, 1526 után tizenegy zsidók birtokolta vagy lakta háztulajdonról ismerünk adatokat.¹⁶ A környék lakói a 14–16. században kereskedők és iparosok lehettek. Az egykori Zsidó utca török neve Jahudiler mahalleszi, azaz Zsidó mahalle volt, a Bécsi kapu táján volt a Becs kapuszu mahalleszi.¹⁷ Az 1686-os visszafoglalás során komoly károk keletkeztek a vári épületekben. Az utca neve a 18. század elején Judengasse, a Szent József bástyáról, lőportoronyról Josephi Gasse, a közeli temetőről Todtengasse, majd Consilium vagy Kammergasse később a Bécsi Kapuról Wiener – ill. Wienerthor Gasse volt. 1874-től Werbőczy utca, majd 1948-tól – az 1846–1848 között itt raboskodott Táncsics Mihály emlékére – Táncsics Mihály utcának nevezik.¹⁸

A KÖZÉPKORI TELEKBEÉPÍTÉS

A budai Várnegyed beépítéséről az első közvetlen adatunk 1437-ből maradt ránk. Zsigmond király tervbe vette a bazeli zsinat Budára helyezését. Ezért elrendelte a város vendéglátásra alkalmas helyiségeinek összeírását. A lajstromban 312 ház szerepelt. Valószínűleg a Zsidó utcát, mint elképzelhető szálláshelyet nem vették figyelembe, tehát a valóságos telekszám legalább 20–25-tel több lehetett.¹⁹

A középkori viszonyokat legjobban visszatükröző Haüy-Rabatta felmérés az előbbinél több, 388 házat plusz a Várnegyed északi részén szabadon hagyott „Császár résen” még 12 házhelyet említett. Tehát a hódoltság után közel 400 telek illetve házhely lehetett a városban.²⁰

Ha a Haüy-Rabatta felmérés adatait megvizsgáljuk megállapíthatjuk, hogy a város alapításakor a 13. században a budai átlag telekszélesség 45 és 60 francia láb között mozgott.²¹ A telkek megosztásáról illetve összevonásáról szóló oklevelek már korán jelentkeztek, és a telekosztásoknál többször szerepelt közös kapuhasználat.²² A felmérésben a Táncsics Mihály utca 27. szám 25 láb (7,90 méter) szélességével a Budai Várnegyed egyik legkeskenyebb telkeként szerepelt. Érdekes megfigyelni ugyanakkor, hogy a Táncsics Mihály utca – a középkori Zsidó utca – északi végét, a mainál sűrűbb beépítés, egymást váltogató keskeny telkek sora jellemezte. A Táncsics Mihály utca 21–27. között a jelenlegi négy ház helyén a Haüy-Rabatta felmérés hat telket jelölt. A 23. és a 25. számú épületek helyén a mai kettő helyett négy telek (27 és 51 láb, 24 és 36 láb) szerepelt, ugyanakkor a 21. (34 láb), és a 27. (25 láb) számú telkek mérete megegyezett a mai telekosztással. *Tehát a Táncsics Mihály utca 27. számú telek mérete a késő középkor óta nem változott.* A telken épült középkori ház Buda tipikus, utcára merőleges, oldalkapus épülettípusához tartozott, és a *telek és a ház alaprajzi vizsgálata alapján megállapíthatjuk, hogy az épület máig megőrizte a késő középkori beépítési rendjét.*

Ugyanakkor felvetődik a kérdés, hogy a Táncsics Mihály utca 25. épület északi (36 láb széles) részével egykor nem alkothattak-e közös telket? Ekkor egy tipikus középkapus beépítésű épületről beszélhetünk. A klasszikus beépítési mód szerint először felépült az egyik telekhatáron egy egymenetes épületszárny, később a másik telekhatáron felépült a következő, utcára merőleges épületszárny, majd a két épület közti területet beboltozták és kialakították a dongaboltozatos kapualjat. Az épületre emeletet húztak és létrehozták a budai Várnegyedre jellemző klasszikus, zártsorú beépítési rendet.²³ Később, de még a középkor folyamán a telket megoszthatták, a rajta álló épületet pedig fallal leválasztották. Ugyanakkor megmaradhatott a közös kapuhasználat.

A telken és az épületen régészeti feltárás nem volt, a legkorábbi beépítés nyomait nem ismerjük. Csupán a 14–16. századi telek beépítés maradványait figyelhetjük meg az épület *pinceszintjein, földszintjén és a homlokzatán.*

3. A kapualj az utca felől nézve 1964.
Budapest Főváros Levéltára

le a mélypincébe. Feltehetően a középkorban a lakóház alatti természetes sziklaüreg fokozatos mélyítésével és szélesítésével kialakított egyhelyiséges pinceteret, a 18–19. század folyamán statikailag megerősítették, a meglévő falazatot nagyméretű, jó minőségű téglával köpenyezték, a mennyezetet fiókos dongaboltozattal fedték. A mélypince déli oldala középkori törkő falazaton nyugszik, valamint nyugati zárófalának északi vége, és az északi oldalának keleti vége is.²⁵

Az épület földszintjén megmaradt a középkori dongaboltozatos kapualj, és a kapualj északi oldalán levő széles dongaboltozatos helyiség, a jelenlegi élelmiszerbolt. A homlokzaton 16. századi kváderes festés maradványai kerültek elő. A mély hornyokkal elválasztott két négyzet és egy téglalap váltakozó rajza erőteljes kváderezés, amely nagyszemcsés, sötét színű habarcsból készült és a homlokzat földszinti részét borította. Az épület két szélén a főpárkányig, mint hangsúlyos sarokarmírozás, ugyanaz a kváderezés futott fel.²⁶

Tehát a Táncsics Mihály utca 27. számú épület helyén a középkor végén egy tipikus kis méretű lakóház állt, amelynek a lakói – a Szombat Piac közelsége miatt – kereskedők vagy iparosok lehettek.

7. A mélypince elfalazott sziklaüreggel.
Bakos Margit fotója

A HÁZ TULAJDONOSAI 1687 ÉS 1945 KÖZÖTT

Buda törököktől való visszafoglalása után a Táncsics Mihály utca 27. számú telek méretét elsőként – a már említett – 1687-es Haüy-Rabatta felmérésből ismerjük.²⁷ A következő, az 1696-ban készült újabb telekkönyvi kimutatásban, a *Zaiger über die Vöstung*-ban épületünkről a következőt olvashatjuk:²⁸ „209. sz. Ház a Bécsi-téren, a Zsidók utcájába nyúlik, homlokzata 4 öl 15 láb, hátoldala 2 öl 4 láb, jobb oldala 15 öl, a bal 15 öl 3 láb, még jó falai, boltozatai és pincéje van. Graff Kristóf mészáros tulajdona.” A tulajdonlapi bejegyzések szerint Graff Kristóf mészáros a házat 1691 előtt örökölte, tőle a telket Peyler Károly Nándor, és neje Anna Márta 1712. IX. 21-én megvásárolta 2300 Ft+100 arany félpénzért. Ezután, az 1716. és 1754. évek között eltelt közel negyven év alatt az örökösödési és az adásvételi szerződések szerint a telek és a ház tulajdonosai sűrűn váltakoztak:

Grupp József 1716-tól, özvegy Grupp Józsefné 1719-től, Schurdin János 1734-től, Wieder János Mihály 1736-tól, Daindl (Deindl) József öröklés útján 1738-tól, valamint Laurentius Spindler 1740-től, Josef Teindl pedig 1748-tól volt a tulajdonosa.

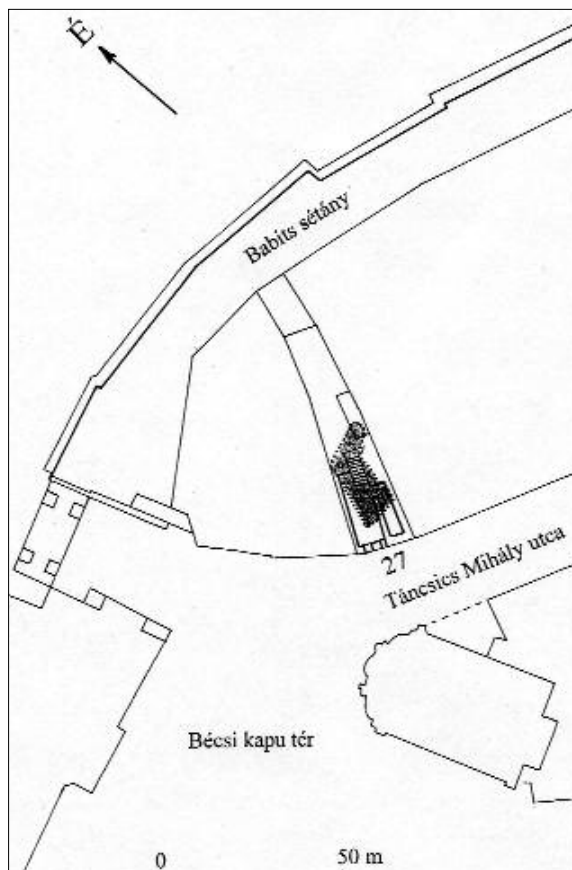

8. A mélypince középkori törkő falazattal.
Bakos Margit fotója

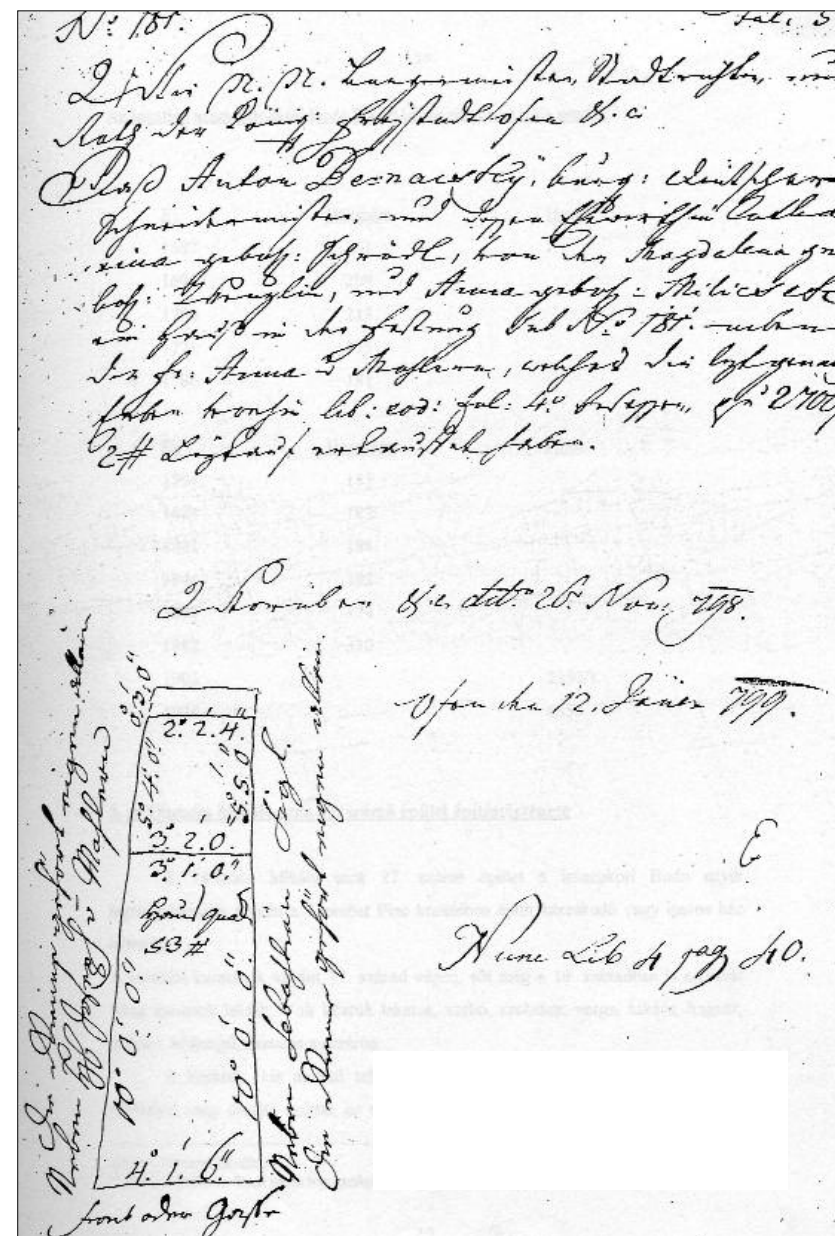
A 18. század közepétől pedig a Táncsics Mihály utca 27. tulajdonjoga évtizedekig nem változott, és egy-egy család akár 40–50 évig is birtokolta a lakóházat. Először iparosok, majd kereskedők vásárolták meg az épületet, így Wenzl Frigyes tabáni cipésmester és neje Magdolna 1754. XII. 5.-én adásvétel útján, 700 Ft.+20 Ft. félpénzért vette meg a tulajdont. Wenzl Frigyesné újra férjhez ment, férje Milicsek Ferenc 1763-tól fele részben volt az ingatlan tulajdonosa. Wenzl Frigyesné, később Milicsek Ferencné leszármazottai: Spalenczkyné sz. Wenzl Magdolna, Wildné sz. Milicsek Anna a tulajdont 1794. VI. 12. kelt végrendelet alapján örökölte majd eladta.

A Wenzl-Milicsek családtól Bernacsky Antal német szabómester és neje Schrödl Katalin 1799. január 12-én 2700 Ft.+2 arany félpénzért megvette a házat.²⁹ A család az ingatlant 1832-ig birtokolta, amikor Martin József szatócs és neje Leiter Anna, a Bernacsky családnak 1832. július 20-án 10 000 bécsi értékű forintot fizetett a lakóházért. Martin Józseftől második felesége született Wagner Anna és leszármazottai³⁰ 1859. június 28-án kelt hagyatéki szerződés szerint örökölték a házat.

1891. május 18-án özvegy Martin Józsefné született Wagner Anna az ingatlan nagyobb részének tulajdonosa volt, a kisebb rész pedig Martin Károly, Hollmann Jánosné született Martin Emma, Lederbauer József, Lederbauer Anna, Lederbauer Jenő tulajdonába került. Özvegy Szlávnits Jánosné született Beránek Janka kereskedő 1894.

9. A felső és a mélypince alaprajza.
Kuczogi Zsuzsanna rajza

10. Adásvételi szerződés a telek alaprajzával 1799-ből.
Budapest Főváros Levéltár

december 28-án (tényleges birtoklás 1895. december 18-án) 6000 Ft-ért megvette az épület két- harmadát, Martin Károly és Hollmann Jánosné született Martin Emma örökségét. A ház fennmaradó harmadát a további örökösök, Lederbauer József, Lederbauer Anna, Lederbauer Jenő házrészét az özvegy csak 1904-ben – az 1904. október 14-én kelt végzés szerint – szerezte meg 8000 koronáért.

1916. július 1-én az 1915. hagyatéki átadó végzés alapján a ház örökösei: Szentkirályi György, Dr. Szlavnits Lajos, Szlavnits János.

Az ingatlan számváltozásai Buda város topográfiai mutatója szerint³²

Év	Házszám	Hrsz
1687	261	
1696	209	
1706	213	
1771	155	
1786	181	
1794	181	
1804	183	
1823	184	
1844	182	
1853	174	
1882	330	
1903		2350/1
1924		6558

11. A bejáratú kapu, és a földszinti homlokzat részlete.
Erdélyi Mór 1910 körüli felvétele.
BTM, Újkori Vároستörténeti Osztály Fotótára

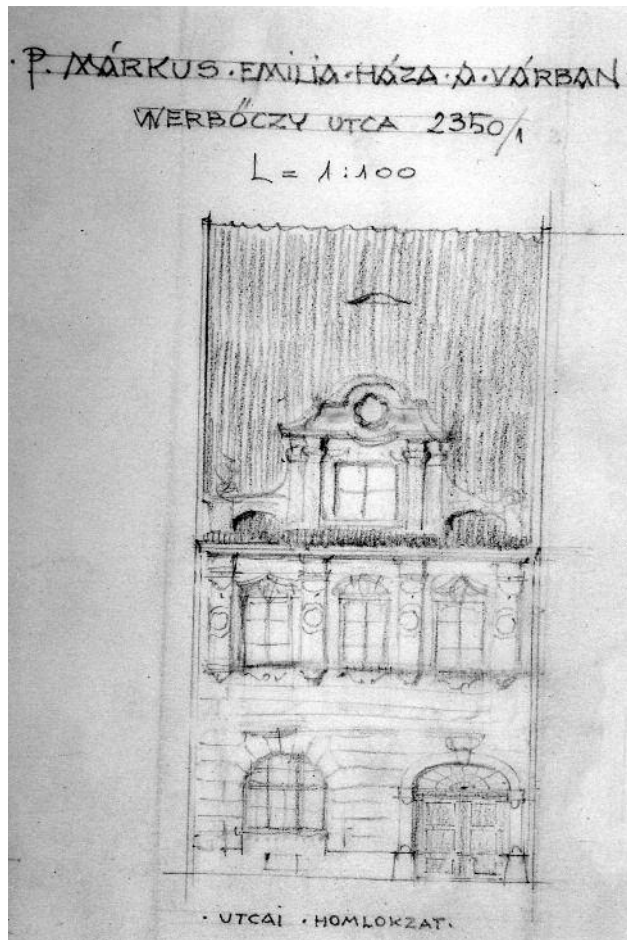
12. A Táncsics Mihály 27. az 1900-as évek elején Erdélyi Mór felvétele.
BTM, Újkori Vároستörténeti Osztály Fotótára

Az utolsó nagy tulajdonosváltás 1917. március 10-én történt. Ekkor – a március 6-án kelt adásvételi szerződés alapján – Párdány Oszkár és felesége Márkus Emilia színésznő 36 000 koronáért megvette a házat.³¹ Az épület végig a család tulajdonában maradt, majd 1945. után állami tulajdonba került, több lakásra felosztották.

A TÁNCICS MIHÁLY UTCA 27. SZÁMÚ LAKÓHÁZ ÉPÍTÉSTÖRTÉNETE

A Táncsics Mihály utca 27. a középkori Buda egyik legforgalmasabb helyén a Szombat Piac közelében álló kereskedő- és iparosház volt. A levéltári kutatások szerint a 17. század végén, sőt még a 18. században is az utcát főleg iparosok lakták. Volt köztük lakatos, szabó, szobrász, varga, takács, bognár, ónöntő, kőfaragó, asztalos és mésszáros.³³

A keskeny, kis méretű telken egyszerű polgárház állhatott, a földszinten műhellyel

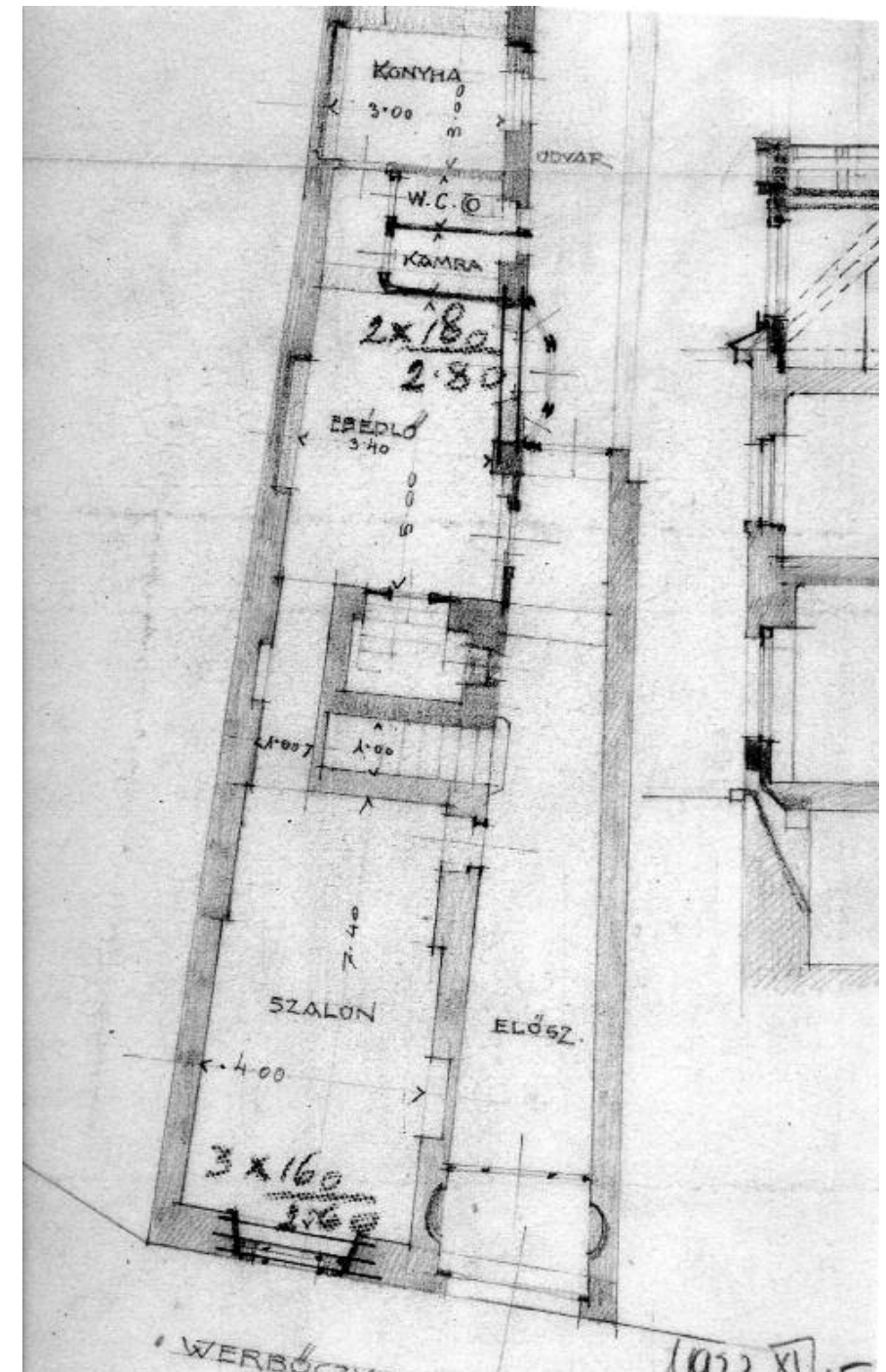
13. Az épület utcai homlokzata
Kismarty-Lechner Jenő terve,
1922.

BTM, Újkori Városhistória Osztály
Tervtára,
Szalatnyai Judit fotója

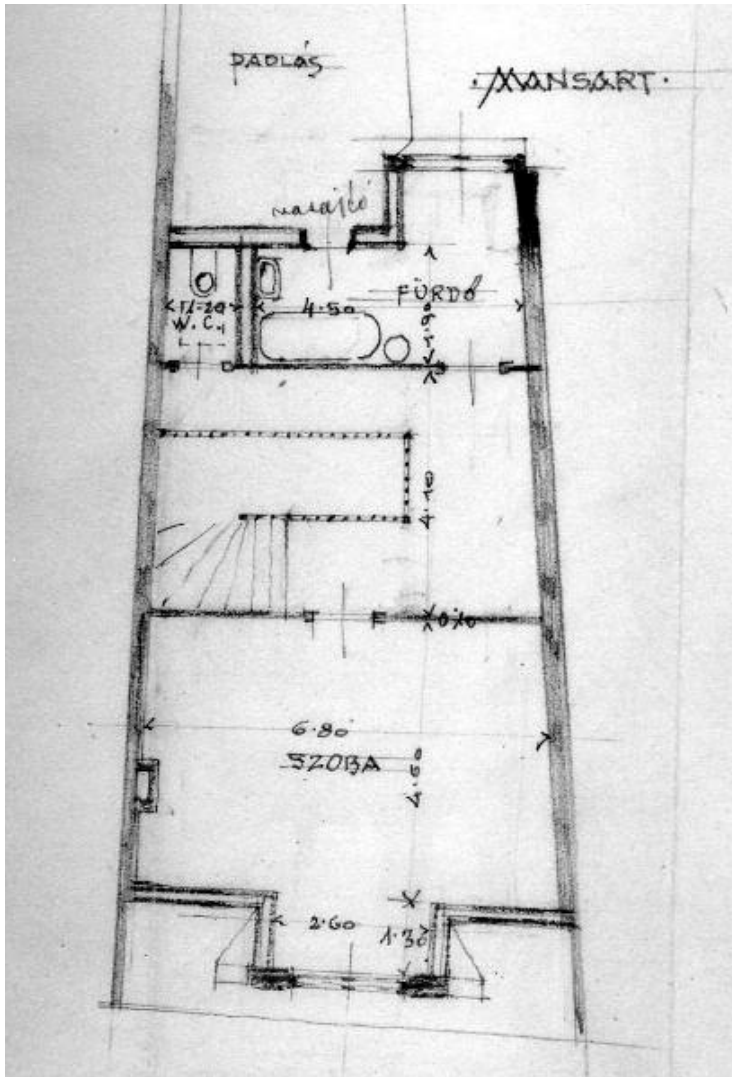
vagy árusító bolttal, az emeleten lakószobákkal. A 25 láb (7,90 m) széles telken nem épülhetett – a középkori Budára oly jellemző – széles kapualj, sem pedig a gazdagabb polgárházak díszes, festett, kapu fölötti ebédlőterme, a pallatium depictum.³⁴

Az 1696-os *Zaiger über die Vöstung* szerint a ház tulajdonosa Graff Kristóf mészáros, akinek kamarai ajándékként a szomszédos Bécsi Kapu tér 1. számú épület is a tulajdona volt. Az összeírás szerint a telek nagysága megegyezett a mai méretekkel. Az 1743-ban készült Matthey-féle felmérés még követte az eredeti telekosztást, ám a későbbi 1875-ös, 1889-es, 1908-as felméréseken az udvar középső része átnyúlt a szomszédos, 25. számú ház udvarára. Úgy tűnik, hogy az 1800-as években, a szomszéd telek rovására, időlegesen megnövelték a Táncsics Mihály u. 27. telek méretét.

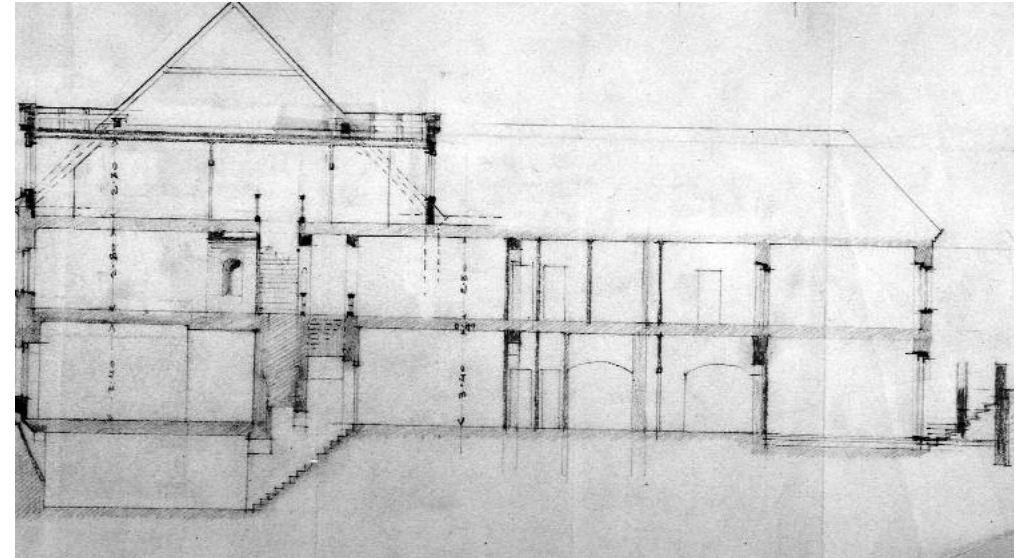
Buda telkeiről, házairól és tulajdonosairól az 1784. évi összeírásból kaphatunk teljes képet. Mikor II. József elrendelte a kormányhivatalok Pozsonyból, Budára helyezését, felmérte, hogy a város vajon képes-e befogadni a hivatalokkal érkező, nagyszámú tisztségviselőt és hivatalnokot. Az elkészült összeírást többek között a lakóházak befogadóképességéről, bővíthetőségéről, a beépíthető telkek számáról, az utak

14. Emeleti alaprajz Kismarty-Lechner Jenő 1922.
BTM, Újkori Városhistória Osztály, Tervtár, Szalatnyai Judit fotója

15. Az épület második szintje, a Mansart alaprajza Kismarty-Lechner Jenő terve, 1922.
BTM, Újkori Várostörténeti Osztály, Tervtár, Szalatnyai Judit fotója

16. Az épület keresztmetszete. Kismarty-Lechner Jenő terve, 1922.
BTM, Újkori Várostörténeti Osztály, Tervtár, Szalatnyai Judit fotója

állapotáról, a kutak és vendéglők számáról 1784. január 12-én terjesztették fel a Helytartótanácsához. Az összeírt 175 lakóház közül 38-at csak a tulajdonosa lakta, 137-ben bérlakások voltak. Az összeírásban kizárólag a bérlakások adatai szerepeltek, a magánházaknál csak a hozzáépíthető szobák számát közölték.³⁵

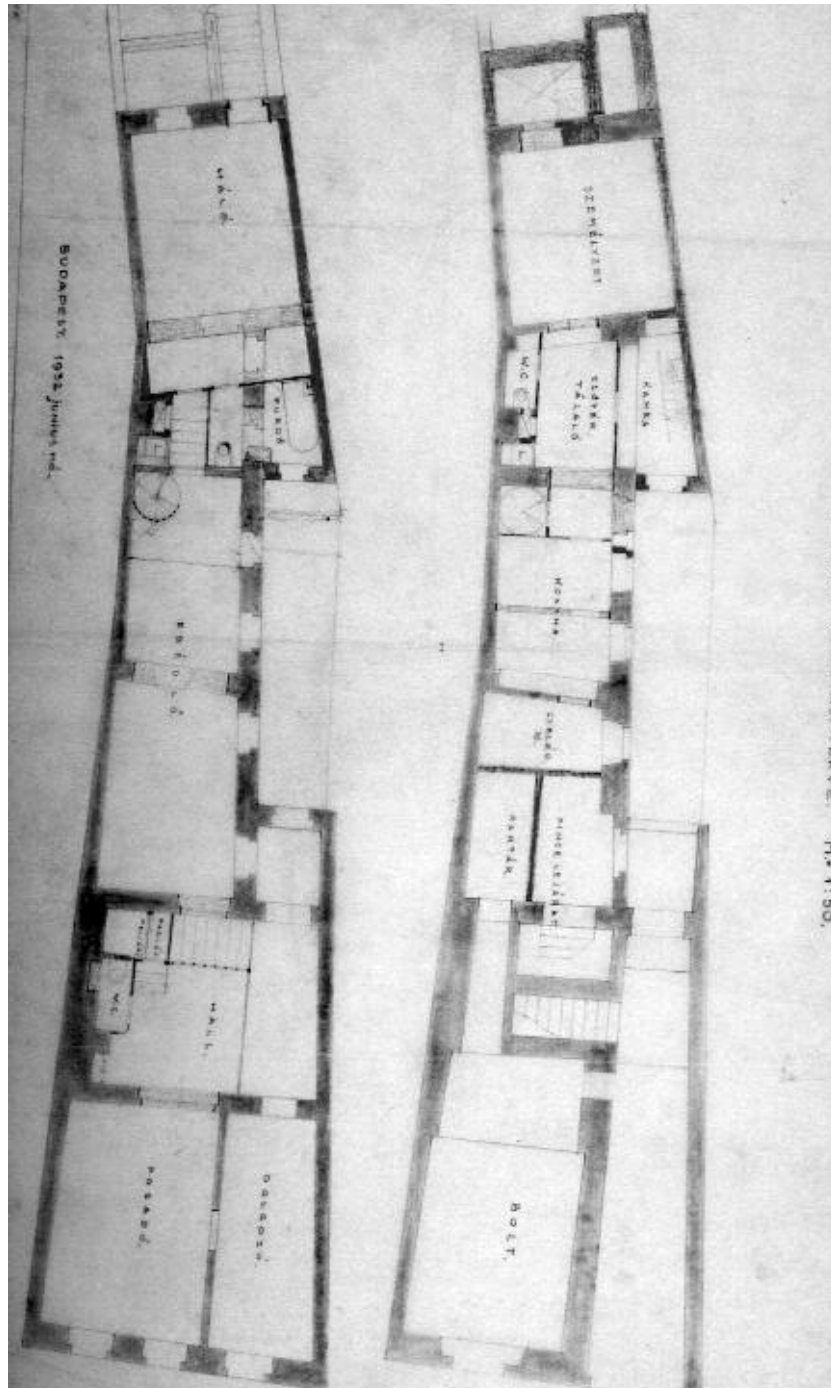
A lajstromban a Táncsics Mihály utca 27. a szomszédos 25. számú épülettel együtt szerepelt. Közös tulajdonosuk Milicsek Ferenc – néhai Wenzl Frigyes cipésmester özvegyének Magdolnának második férje – a tulajdonokat „ipse inhabitat” saját maga lakta. Így sem a ház helyiségeinek a felsorolása, sem pedig a felhasználható, kiadható vagy bővíthető része nem lett megnevezve.³⁶

Mint fentebb volt róla szó, az 1700-as évek elején és közepén a telek és az épület tulajdonosai egymást váltogatták, tehát úgy tűnik, hogy senki nem kívánt hosszabb ideig a házban életvitelszerűen tartózkodni. Milicsek Ferencet először 1783-ban em-

lítik, a saját házában lakó tulajdonosként. A Milicsek-család úgy tűnik, semmiféle bővítést, átépítést a házon nem hajtott végre, pedig az újabb 1792-es összeírás szerint a budai várban az épületek felújítására, a lakóterek növelésére, illetve a kevés számú új ház felépítésére fordított összeg meghaladta az 597 670 Ft-ot. Ezek között a szomszédos Táncsics Mihály 25. új tulajdonosa Sigl. v. Manokovitsch 1 836 Ft-ot költött épülete bővítésére.³⁷ Feltehetőleg az idős tulajdonosok, Milicsek Ferenc és neje, akik közel harminc éve laktak az épületben sem anyagilag, sem pedig fizikailag nem voltak képesek nagyobb felújítási munkákra.

Az épületet 1794-ben a házaspár örökül hagyta lányainak: Spaleczkyné született Wenzl Magdolnának és Wildné született Milicsek Annának. Mikor a testvérek eladták a házat Bernacsky Antal német szabómesternek és feleségének Schrödl Katalinnak az adásvételi jegyzőkönyvben fennmaradt a telek méreteivel ellátott alaprajza.³⁸ A felmérési rajz még megegyezett a török visszafoglalás utáni (1696) méreteivel.

Az épület nagyságáról, a helyiségek számáról és megoszlásáról hiteles képet kapunk József nádor 1805-ös felméréséből. József nádor az 1784. évi lajstromnál sokkal részletesebb összeírást készíttetett annak bizonyítására, hogy – Pozsony mellett – Buda is alkalmas az országgyűlés megtartására. A város képes elszállásolni és ellátni az ide érkező képviselőket, hivatalnokokat és a nagy számú érdeklődőt. Az összeírás tartalmazta a lakóházak számát, az utcai és az udvari szobák mennyiségét, emeletenkénti eloszlását, és a házakhoz tartozó üzleteket és műhelyeket. Az összeírt ingatlanokat minőségileg osztályozták, és meghatározták, hogy az épület milyen rangú személyek elszállásolására alkalmas.³⁹ Ebben az összeírásában a Táncsics Mihály utca 27. a következőképpen szerepelt:

17 Kismarty-Lechner Jenő 1932-ben készült második terv változata.
BTM. Újkori Várostarténeti Osztály, Tervtár, Szalatnyai Judit fotója

18. A külső homlokzat háború előtti felvétele
BTM. Újkori Várostarténeti Osztály Fotótára

19. A külső homlokzat a háború utáni helyreállítás után.
Budapest Fővárosi Levéltára

20. A külső homlokzat 1945 és 1949 között készült felvétele
Budapest Főváros Levéltára

A 183. számú ház a *Consilium utcában*, amelynek a tulajdonosa Anton Bernacsky.

Szobák száma:	Földszint	1 utcára néző, 2 udvari,
	Emelet	2 utcára néző, 1 bástyára néző,
Konyhák száma:	Földszint	1
	Emelet	2
Pince		1
Fáskamra		2

A szobák igénybe vehető harmada: 2 szoba.

Az épület városok követeinek (Abl. Civ.) vagy távollévő főrendek követének (Abl. Abs.) elszállásolására alkalmas.⁴⁰

21. A külső homlokzat az 1964-es helyreállítás előtt.
Budapest Főváros Levéltára

A ház leírása alapján feltételezzük, hogy az 1799 és 1832 között az épületet lakó Bernacsky család a budai vár átlag iparos rétegéhez tartozott. A leírásban még nem szerepelt a földszinten sem műhely – pedig a tulajdonos szabó volt – sem pedig árusító helyiség. A mai élelmiszer bolt helyén még lakószoba lehetett. Az egyszerűbb épületek közé tartozott, mivel a szerényebb igényű városi illetve a távollévő főrendek követeinek elszállásolására jelölték alkalmasnak.

A Bernacsky család otthonaként tekintett a Táncsics Mihály utca 27. számú épületre. Hozzájuk fűződhet a ház 19. század eleji átépítése és modernizálása. Felújítot-

ták a földszintet, a helyiségeket fiókos dongaboltozattal fedték, emeleti feljárót átboltozták, a pincékben pedig a középkori török falazat elé téglaköpenyezést húztak.

Miután 1832-ben a Martin család, Martin József szatócs és felesége Leiter Anna megvették az ingatlant, feltehetőleg a földszinti, utcai szobából ők alakították ki a bolthelyiséget, amely azóta is árusító helyiségként szolgál. Az épület földszinti homlokzati falán a ház híres „szülöttjéről” Martin József fiáról Martin Lajosról emléktábla olvasható. Ám a ház a család tulajdonába csak 1832-ben került, amikor Martin Lajos, a későbbi tudós akadémikus már legalább öt éves lehetett, tehát nem szülöttje, hanem lakója volt az épületnek. Amennyiben Martin Lajos akadémikus az épületben lakott, a házat feltehetőleg kora megfelelő ízlése és színvonala szerint szépíthette és díszíthette. Elsősorban az első emeleti – főleg reprezentációra szolgáló – utcai szobákat (ebédlőt, fogadóhelyiséget) alakíthatta, építhette át.

A Martin családtól özvegy Szlávnits Jánosné sz. Beránek Janka 1894. december 28-án 6 000 Ft. értékben megvette a ház egy részét, ekkor a földszinti bolt és a hozzá tartozó raktárak tulajdonjoga kerülhetett az özvegyhez. Erre bizonyíték Erdélyi Mór 1900-as évek legelején készült felvétele, ahol a Táncsics Mihály utca északi oldala, és a járókelőkkel teli utca képe látható. Az épületünk földszintjén jól olvasható a fűszerkereskedést hirdető felirat. Később, 1904-ben a teljes épület is – további 8000 koronáért – az özvegy tulajdonába került.

Az 1910-es években készült újabb felvételen már csak a Táncsics Mihály utca 27. földszinti bejárata látszik. Az addigra igen kopott, rossz állapotba került homlokzaton a felirat igen rosszul és töredékesen olvasható. A lemállott vakolat alatt előbukkantak a középkori sarokarmírozás és a kváderfestés maradványai.

A házon történt igazi változás az 1930-as évek tehető. Ekkor Párdány Oszkár és felesége Márkus Emília híres színésznő – akik 1916 óta tulajdonosai az ingatlannak – a telek hátsó, Babits sétány felőli részére új szárnyat építtetett. A tervező, Kismarty-Lechner Jenő a teljes épületre már 1922-ben készített egy meg nem valósult átalakítási tervet. A Kiscelli Múzeum tervtárában megőrzött beadási terv különlegessége, hogy az építész az utcai díszes homlokzatot, és az egész épületet egy reprezentatív polgárházzá, lakássá tervezte át. A megvalósulatlan terven úgy tűnik, hogy megszűnne a földszinti bolthelyiség, és a tetőtérre egy külön kis lakrész, mansart kerülne.

Az igazi átépítés 1933-ban valósult meg. Kismarty-Lechner Jenő ekkor egy klaszszikus városi, polgári lakást tervezett meg, amely a tíz évvel korábbi tervnél sokkal egyszerűbbnek, funkcionálisabbnak tűnik. Az első emeleti reprezentatív szalont és előteret felváltja a jóval kisebb alapterületű hall, a fogadó- és a dolgozószoba. Ugyanakkor az építész a telek hátsó, Babits sétány felőli részére egy teljesen új és többszintes épületszárnyat alkotott.

Megválaszolatlan kérdés, hogy a 20. század egyik legnagyobb magyar színésznője vajon miért vásárolta meg, és tervezette át az egyszerű, szerény vári lakóházat a kor egyik legkiválóbb építészevel Kismarty-Lechner Jenővel 1922. és 1932. között.⁴¹ Továbbá, milyen változás történt a színésznő életében, ami miatt az épület átalakítását megváltoztatta, és a korai reprezentatív terv helyett a megvalósulást a puritán egyszerűség jellemezte.

Ha megvizsgáljuk az 1900-as évek első felében a budapesti színészek lakás- és

22. A homlokzat kváderes
architectúrájának a feltárása 1964.
Budapest Főváros Levéltára

életkörülményeit, akkor bennük sok közös vonást figyelhetünk meg. A század elején még az volt a cél, hogy a színészlakások a színházak közelében legyenek. Ekkor a legtöbben a Nagykörút és környékén, a Király utcában, a Népszínház utcában laktak. Később a budai lakás és villa egyre inkább vezető színészeink státusz-szimbólumává vált. A színészek, akik tehettek, Budára költöztek. Divatos környék lett a Hűvösvölgy, a Rózsadomb, a Svábhegy, a házak többsége újonnan épült, modern, és minden komforttal felszerelt. A művészek otthonáról rendszeresen tudósítottak a színházi lapok. A budai lakásokhoz a színház gyors megközelítése miatt később hozzátartozott az újabb státusz-szimbólum az autó.⁴²

Márkus Emilia 1903-ban kötött házasságot második férjével Párdány Oszkárral. Ekkor lakást vásárolt a Rákóczi út – Múzeum körút sarkán álló egykori Nemzeti Színház épületében. A színház lebontása után 1912-ben a Hűvösvölgyben építtetett villát, és ott lakott élete végéig. A villa a II. kerület Hűvösvölgyi út 85. szám alatt Herczeg Ferenc szomszédságában Janszky Béla és Szivessy Tibor építészek tervei

23. A homlokzat feltárásának részlete 1964.
Budapest Főváros Levéltára

24. Az udvar és a bejárat a Babits sétány irányába, 1964.
Budapest Főváros Levéltára

szerint neoreneszánsz stílusban épült. A hatalmas márvány hall, az abból nyíló könyvtárszoba, a „zöld szalon”, az óriási ebédlő hamarosan a budapesti, sőt a külföldről a fővárosba érkező művészvilág egyik központja lett. A pazarul berendezett házban estélyek, fogadások, ebédek, vacsorák követték egymást. A vendégeket lovas bérkocsik sora szállította ki a villába, ezeket később személygépkocsik váltották fel.⁴³ Tehát, a villa 1912-óta a nagy társadalmi összejövetelek színhelye volt, ugyanakkor a színházi

25. A középkori
törköves kapualj
és a Babits sétány
felőli szárny
udvari bejárata
1983.
Budapest Főváros
Levéltára

élet, a késő estig tartó előadások, rendezvények után a vári lakásba sokkal könnyebb és gyorsabb volt a hazajutás, ami megkönnyítette a színész nő életét. Az épület felújítását, az 1922.-es terv szerinti átépítését feltehetően anyagi okokból halasztották el. Az állandó pénzügyi problémákkal küzdő színész nő, minden anyagi erejét a Hűvösvölgyi villa fenntartására és nagyvilági életvitelének megtartására fordította. A változást a személygépkocsi hozta, amelyet rendszeresen Márkus Emília férje Párdány Oszkár vezetett. Így a villába való kijutás gyorsabb és kényelmesebb lett. A vári lakásnak a fontossága ezért nagymértékben csökkent. Viszont a földszinti bolthelység bérleti díja állandó bevételi forrást biztosított.⁴⁴ Feltehetően ekkor készült Kismarty-

Lechner Jenő 1932-ben beadott, és később megvalósult második engedélyezési terve. Az életrajzi művekben Kismarty-Lechner Jenő és Márkus Emília személyes kapcsolatáról semmilyen adat nem található. De azt tudjuk, hogy Kismarty-Lechner Jenő közvetlen kontaktusban állt a színházi világgal, 1915-ben ő tervezte a híres Mednyaszay Színházat a Belvárosban, az Eskü téren, amely a II. világháborúban elpusztult, Rózsahegyi Kálmán huszonöt éves színészi jubileumára pedig kilenc szobás kertes villát alkotott. A villa 1926-ban közadakozással épült fel a Krisztina tér közelében, Budán.⁴⁵

26. Az épület délnyugatról nézve, (a szomszédos Bécsi Kapu tér 1. és Táncsics M. u. 25.).
Bakos Margit fotója

A II. világháborúban Táncsics Mihály utca 27. Babits sétány felőli része súlyos sérüléseket szenvedett. 1948-ban Gortvay Tibor tervei szerint a hátsó épületszárnyat teljesen újjáépítették, benne belső, félköríves alaprajzú lépcsőfeljáratot alakítottak ki. 1952-ben az épület Táncsics Mihály utcai homlokzatát – szakszerűtlenül – ideiglenes vakolással borították. Az épületet 1965-ben Horler Ferenc kutatta. 1965-ben, és 1983-ban végeztek rajta helyreállítási munkákat.⁴⁶

Az 1960-as műemlék-jegyzékben, még mint műemlékjellegű épület szerepel, de az 1990-es műemlék-jegyzék már műemlékként említi.

Összefoglalva az épület, és a telektörténet eddig ismert adatait, megállapíthatjuk, hogy a *telek a középkor óta beépített volt*. A telek és ház alaprajzi vizsgálata alapján bizonyos, hogy az *épület máig megőrizte középkori beépítési rendjét*. A középkori lakóház maradványait az *alsó és a felső pince törtköves oldalfalain, a kapualjban, az északi dongaboltozatos helyiségben (jelenleg bolt,) és a helyreállított homlokzati kváder-festésen* lehet megfigyelni.

Az 1800-as évekbeli átépítés során készült többek között a földszint udvari lakásának *fiókos dongaboltozata, és a mélypince megerősítése*.

Táncsics Mihály utca 27. számú épület és lakóinak vizsgálata során képet kaphatunk a Várnegyed egyik legérdekesebb és legváltozatosabb területén épült lakóház történetéről és fejlődéséről a 14. századtól napjainkig.

JEGYZETEK

1. Horler 1965. 3.
2. Pogány – Horler 1959. 508.
3. Horler 1965. 3.
4. Végh 1997, 295–296., Végh 2006, 58–59.
5. Végh 2006, 83–85, 301, 306–307.
6. Végh 2006, 85, 87., Végh 2008, 347.
7. H. Gyürky Katalin: Buda településének kezdete a régészeti adatok alapján. ArchÉrt 99. 1972. 33–34.
8. Magyar Károly: Buda im 13. Jahrhundert. In: Budapest im Mittelalter. Hg. von Gerd Biegel, Braunschweig 1991. 159–162., Végh 1997, 295., Végh 2006. 54–60.
9. Zolnay 1971, 271.
10. Bencze Zoltán: Előzetes jelentés a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum udvarán folyó ásatásról. HK 34. 1987/2. 373–383., Bencze Zoltán: Újabb beszámoló a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum udvarán folyó ásatásról. HK 34.1987/4. 792–795., Bencze Zoltán: Jelentés a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum udvarán 1987. végéig folyt ásatásokról. HK 35. 1988/1. 178–181., Bencze Zoltán: Jelentés a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum udvarán 1989-ben és 1990-ben folytatott feltérési munkáról. HK 103. 1990/3. 194–195., Bencze Zoltán: Előzetes jelentés a volt Állami Nyomda épületeinek területén folytatott régészeti kutatásokról. BudRég 37. 2003. 114–115, 121–122, 124–129.
11. Végh 2006, 269–272.
12. A Szent Pál házának vagy pálos nagy háznak nevezett épület eredetileg Friedrich Krazer gazdag budai polgár tulajdona volt. 1395-ben Krazer lánya Anna eladta apjától örökölt házát 3300 forintért Lackfi István zajorjei grófnak. Lackfit, miután királyellenes összeesküvésbe

keveredett 1397-ben meggyilkolták. Zsigmond király elkobozta javait, budai házát pedig hívének Hermann cillei grófnak adományozta. Ezt a házát cserélte el a gróf a pálosokkal a Kammerhof nevű épületre. Végh András: A budai plébániák határjárásainak helyrajzi elemzése. In: Quasi liber et .pictura. Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára. ELTE Régészettudományi Intézet, Budapest 2004. 642, 644.

13. Zolnay 1971.
14. Végh András: Adatok a budai Kisebb Szűz Mária, más néven Szent Zsigmond templom alapításának történetéhez. BudRég 33. 1999. 25–31., B. Nyékhelyi Dorottya: Középkori kútelelet a Szent György téren. Monumenta Historica Budapestinensia XII. 2003. 34, 40, 44, 45–49., Végh András: Buda város első zsidó negyedének emlékei az újabb ásatások fényében. Régészeti Kutatások Magyarországon 2005. Budapest, 2006, 125–148.
15. Végh 2006. 301–302, 306–307.
16. Végh 2006. 304–307.
17. Fekete Lajos – Nagy Lajos: Budapest története a török korban. In: Budapest története II. Budapest, 1973. 348–349.
18. Zolnay 1981, 389.
19. Borsos 1972, 57. 60.
20. Borsos 1972, 60., Horler – Weidinger 1956. 29–32, 1–4. melléklet. A budai középkori telekosztásokkal részletesen foglalkozik: Lócsy 1964.
21. 1 francia láb=0,3248 méter.
22. Borsos 1972, 61. 17. jegyzet.
23. Borsos 1972, 61.
24. Kovács Eszter Budapest, I. Táncsics M. u. 14. sz. ház kutatásakor szintén megtalálta a kapualj alatt húzódo másodlagosan kialakított pincét. Régészeti kutatások Magyarországon 2003. Kovács Eszter: Budapest, Táncsics Mihály utca 14. 175.
25. Bencze – Zádor: Táncsics Mihály utca 27. pincédokumentáció 4, 5. K.i., 2002.
26. Horler 1965, 3.
27. Horler – Weidinger 1956, 29., 1. melléklet.
28. Zaiger über die Vöstung 1696. (Fővárosi Levéltár. Buda város levéltára, telekkönyvi iratok gyűjteménye 18/8) [s.l.] [s.n.]
29. A Bernacsky család leszármazottai és az épület örökösei: Bernatsky György, Bernatsky Antal, Ganszné sz. Bernatsky Borbála, Kornné sz. Bernatzky Anna, Steinerné sz. Bernatzky Katalin, Argauerné sz. Bernatzky Teréz. Bánrévy – Kovács, 6558.
30. Ifj. Martin József, Martin Lajos, Martin Karolina, Martin Anna, Martin Károly, Martin Rudolf, Martin Emma és Hornecker Rozália. Bánrévy – Kovács, 6558.
31. Bánrévy – Kovács, 6558.
32. Gál – Felhő 1980. 40.
33. Nagy 1971. 85.
34. Gerevich 1950, 170.
35. Borsos 1972, 64.
36. Borsos 1972, III/5. melléklet
37. Borsos 1972, 75. II/3 melléklet
38. Budapest Fővárosi Levéltár IV. 1009. c Budai Telekkönyvek Liber III. Festung.
39. Borsos 1972, 67, 68.
40. Borsos 1972, I/4. III/5 melléklet
41. Márkus Emília életrajzában, a Színháztörténelmi Múzeum és Archivum hagyatéki gyűjteményében semmilyen adat, utalás nincs a Táncsics Mihály utca 27. házról. Kizárólag a tulajdoni lapból derült ki, hogy az épület a színésznő tulajdonába volt.

42. Magyar Színháztörténet 1920–1949, [2005] 1108–1109.
 43. *Cenner* 1961, 17.
 44. Kadic Ottokár barlangkutató a Táncsics Mihály u. 27. alatti pincszintek leírásában a következőt jegyzi le: „Verbóczy utca 27 (330) Tulajdonos: Márkus Emília 1931.III./17. Schneller Pál fűszerkereskedő raktárából 9 falépcső vezet a megnyúlt négyszög alapú, téglával boltozott felső pincébe.” Barlangtani Intézet, Kadic Ottokár hagyaték.
 45. Magyar Színháztörténet 1920–1949. [2005] 1108.
 46. Budapest Főváros Levéltára XV. 17.e. XXXII. 306.

RÖVIDÍTÉSEK

Bánrévy – Kovács

XV.9. Kiadatlan gyűjtemények. Bánrévy-Kovács: Budai Vár házainak topográfiaja 6558. Budapest Főváros Levéltára.

Borsos 1972.

Borsos László: Régi budai házösszeírások. Tanulmányok Budapest Múltjából XIX. 1972.

Cenner 1961.

Cenner Mihály: Márkus Emilia Színháztörténeti Könyvtár 4. szám Budapest, 1961.

Gál – Felhő 1980.

Gál Éva – Felhő Ibolya: Buda város topográfiai mutatója. II. Krisztinaváros 1980.

Gerevich 1950.

Gerevich László: Gótikus házak Budán. Budapest Régiségei 15. 1950.

Horler 1965

Horler Ferenc: Budapest, I. Táncsics Mihály utca 27. számú épület tudományos dokumentációja 1965. Budapest Fővárosi Levéltár XV.17.e. XXXII. 306.

Horler – Weidinger 1956.

Horler Ferenc – Weidinger György: A budai Vár 1687. és 1696. évi helyszínrajzai. Tanulmányok Budapest Múltjából XI. 1956.

Lócsy 1964.

Lócsy Erzsébet: Középkori telekvizonyok a budai Vármegyedben In: Budapest Régiségei 21.1964.

Magyar 1991

Magyar Károly: Buda im 13. Jahrhundert. In: Budapest im Mittelalter. Hrsg. von *Gerd Biegel*, Braunschweig 1991.

Magyar Színháztörténet

Magyar Színháztörténet III. 1920–1949. [2005] Szerk. *Gajdó Tamás*.

Nagy 1971.

Nagy Lajos: A budai Vár topográfiaja a XVII. század végén. Tanulmányok Budapest Múltjából

18. 1971.

Pogány – Horler 1959.

Pogány – Horler: Budapest Műemlékei I. 508. Magyarország Műemléki Topográfiaja IV. Szerk. *Dercsényi Dezső* Budapest, 1959.

Végh 1997.

Végh András: A középkori várostól a török erődig. Budapest Régiségei 31. 1997.

Végh 2006.

Végh András: Buda város középkori helyrajza I. Monument Historica Budapestinensia 15. Budapest 2006.

Végh 2008.

Végh András: Buda város középkori helyrajza II. Monument Historica Budapestinensia XVI. Budapest 2008.

Zolnay 1971.

Zolnay László: Középkori zsinagógák a budai Várban. Budapest Régiségei 22. 1971.

Zolnay 1981.

Zolnay László: Táncsics Mihály utca. Budapest Enciklopédia, 1981. Szerk. Tóth Endréné.

ZOLTÁN BENCZE – JUDIT ZÁDOR

THE HISTORY OF A HOUSE OF A BUDA CITIZEN –
 BUDAPEST, I. MIHÁLY TÁNCICS STREET NO 27.

SUMMARY

The building in Táncsics street stood in one of the busiest places of medieval Buda near the so called „Szombatpiac” (Saturdaymarket). The northern part of the present Castle District was called „Szombathely” (Saturdayplace) in the Middle Ages. Founded following the Mongol Invasion Buda was surrounded with a city wall fortified with towers built at the edge of the Castle Hill. Beside the tower recently unearthed near the Transylvanian Bastion further three towers of the northern part of the fortifications have been excavated lately. In the early city wall beside the Saturday gate (today Viennese Gate) leading to the city of Esztergom another gate was mentioned by sources in the territory of the so called Kammerhof. The site at the present no 7-9 Mihály Táncsics street mentioned earlier as magna curia Regis used to be the first royal seat in Buda. In 1381 the building was donated by King Louis the Great to the Paulite monastery in Budaszentlőrinc. This building might have been too large for the Paulites so it was changed for count Cillei in 1416, whose house could be located to the site of no 4 Fortuna street. Another important religious building in the surroundings is the synagogue from 1461 found in no 21-23 Mihály Táncsics street. The Jewish population of Buda lived originally in the southern part of the Castle Hill and moved to this territory in the 15th century. The northern part of the present Táncsics street was called Jewish street from that time on. After 1526 eleven houses in Jewish ownership were known.

The inhabitants might have been merchants and craftsmen in the 14-16th centuries.

Examining the plan of the site no 27 Mihály Táncsics street it can be stated that the building has preserved its medieval form the fragments of which could be observed in the cellar, ground floor and façade. A simple house stood on the small, narrow site with a workshop or shop in the ground floor and rooms in the first floor. Neither a wide entrance (characteristic of the medieval Buda) could be built at the 7,90 m site nor the richly decorated dining room of the rich citizens' houses above the entrance, the so called *pallatium depictum*. According to archival research the street was inhabited mainly by craftsmen at the end of the 17th century, even in the 18th century. Among the owners of no 27 Táncsics street a butcher, shoemaker and grocer can be found, who formed the house in the 18-19th century according to their own needs. A famous owner of the house was mathematician Lajos Martin, member of the Academy of Sciences, the last owner was the famous actress Emília Márkus. The last change was made on the building by architect Jenő Kismarty Lechner commissioned by the actress. This house has a special role in the medieval and modern architectural history of the Castle District in Buda.